

UDK 28-725(497)“1918-1941“(049.3)

Primljeno: 09. 02. 2024.

Stručni rad
Professional paper

Šefko Sulejmanović

ULEMA U VRTLOGU DRUŠTVENIH PRILIKA NA BALKANU U PRVOJ POLOVINI 20. STOLJEĆA

[Sumeja Ljevaković-Subašić (ur.), *Ulema na Balkanu između dva
svjetska rata*, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka – Udruženje
ilmijje Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2023]

Regionalna naučna konferencija pod nazivom “Ulema na Balkanu između dva svjetska rata“ (dalje: Konferencija) održana je 8. novembra 2022. godine u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Konferenciju su organizirali Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka i Udruženje ilmijje Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, s primarnom intencijom prezentovanja naučnoj i kulturnoj javnosti pored društveno afirmiranih i manje poznate âlime koji su djelovali na južnoslavenskim i balkanskim prostorima između dva svjetska rata. Bilo je to vrijeme velikih izazova i hektičkih napetosti za sve narode Balkana pa tako i za muslimane, bez obzira na njihovu etničku pripadnost, pri čemu su vjerski službenici, *de facto* ili *de jure*, bili neizbježno involvirani u aktuelna društvena dešavanja. „Ma kako okrenuta čovjeku, vrijednostima mira i pravde, na Balkanu je religija imala neprijeporno dezintegracijsku funkciju, koja je posebno došla do izražaja u slučaju bivše jugoslavenske države“ (A. Jahić). U spomenutom vremenu, preplavljenom neizvjesnošću i antagonizmima, ulema je imala važnu ulogu u očuvanju vjerskog i kulturnog identiteta muslimana, ali i u suzbijanju poticanih političkih tenzija, o čemu decidirano svjedoče podaci na stranicama ovoga *Zbornika radova* (dalje: *Zbornik*). S obzirom da naziv *Zbornika* počinje riječju “ulema“, neophodno je pojasniti da se ovaj pojam u klasičnoj islamskoj literaturi upotrebljava „uglavnom, ili u najvećoj

mjeri, [kada] mislimo na one koji posjeduju religijsko znanje (ilum) i mudrost (hikmet) da to znanje dostave i primijene“ (H. Kavazović).

Do sada je o većini uleme tretirane u ovome *Zborniku* pisano šturo i sporadično, bez ambicioznije naučne valorizacije. Uglavnom su se pisale studije i osvrti na značajnije alime čije su vjerske funkcije i društvene uloge bile ključne u rješavanju i razumijevanju tadašnjih društvenih pa i državnih prilika, kao što su kod Bošnjaka bili reisul-uleme Teufik-ef. Azabagić, Džemaludin-ef. Čaušević, Ibrahim-ef. Maglajlić, Fehim-ef. Spaho, zatim ulemanska porodica Čokić, Mehmed-ef. Handžić i drugi. „Uvjeran sam da takvih radova ima i na makedonskom, albanskom i na turskom jeziku, kada je u pitanju ulema sa šireg prostora ovog podneblja“ (H. Kavazović). Malo je pisano o ulemi koja je na mikroplanu, u lokalnim sredinama i u teškim uvjetima, angažirano djelovala ispunjavajući svoju osnovnu vjersku misiju kako u Bosni i Hercegovini, tako i u drugim dijelovima jugoistočne Evrope odnosno Balkana.

Na Konferenciji koja je okupila istraživače iz Bosne i Hercegovine, Sandžaka, Crne Gore i Makedonije podnesena su 22 referata. Od navedenog broja referata, u zborniku pod nazivom *Ulema na Balkanu između dva svjetska rata* uvršteno je 20 radova. Nakon preglednog sadržaja na početku i *Predgovora* koji potpisuje urednica publikacije dr. Sumeja Ljevaković-Subašić, publikaciju otvara uvodno obraćanje predsjednika Udruženja ilmije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Nesib-ef. Hadžića, a zatim obraćanje reisul-uleme Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini dr. Husein-ef. Kavazovića.

U strukturalnom pogledu *Zbornik* je podijeljen u četiri tematska poglavlja. Prvo poglavlje *Životopisi istaknutih alima između dva svjetska rata* obuhvata sedam radova u kojima je iscrpno predstavljen život, naučni rad i društveni angažman *istaknutih alima*. Na ovome mjestu, uz imena njihovih autora, navodimo radove redoslijedom kako su u sadržaju i navedeni:

- Ferid Dautović, “Abdulah ef. Fočak“;
- Mevludin Dizdarević, “Reformski i prosvjetiteljski zanos Abdulaha ef. Serdarevića“;
- Šefko Sulejmanović, “Kurra hafiz Ahmed ef. Redžebašić (1887-1974): istaknuti alim i društveni aktivista“;
- Enver Ujkanović, “Novopazarski muftija Teufik ef. Imamović u spisima arhiva “RAS““;
- Meho Manjgo, “Život i djelo Ibrahima efendije Ajanovića (1884-1941)“;
- Mustafa Muharemović, “Džemal ef. Hulusić, džematski imam iz Zvornika“;

- Emir Šečić, "Hafiz Hasan ef. Smajlović: muderis, upravitelj, muftija (1879-1957)";
- Jusuf Džafić, "Biografija i porodična biblioteka Omera ef. Okanovića";

Kroz životopise navedenih âlima moguće je sagledati teške ekonomske i političke prilike u kojima se našla Islamska zajednica u ovom periodu te kako je ulema, unatoč neprestanom nastojanju državnih vlasti da patroniziraju i opstruiraju njihove aktivnosti, ostajala dosljedna svojoj primarnoj vjersko-altruističkoj misiji.

Drugo poglavlje *Ulema okosnica vjerskog i društvenog života u različitim regijama Bosne i Hercegovine i okoline između dva svjetska rata* sadrži sedam radova koji govore o ulemi koja je ostavila dubok trag u sredinama svoga djelovanja, o čemu se više zna u narodu nego u znanstvenim krugovima. Među njima su bile znamenite muftije, šerijatske sudije, hafizi, imami, imami-matičari, mualimi i drugi vjerski autoriteti. U *Zborniku* su navedeni po sljedećem redoslijedu:

- Elvir Duranović, "Alimi Gornjevrbaske regije između dva svjetska rata";
- Zehra Alispahić, "Ulemanske porodice s rogatičkog kraja između dva svjetska rata";
- Nusret Kujraković, "Imami-matičari u srezu Gradačac između dva svjetska rata";
- Admir Blitović, "Doprinos banjalučke uleme u rješavanju vjerskih, ekonomskih i političkih pitanja između dva svjetska rata";
- Vedad Mustedanagić, "Život muslimana i njihovih vjerskih autoriteta (uleme) u Velikoj Kladuši između dva svjetska rata";
- Sait Š. Šabotić, "Uloga i značaj imama hadži Ismailove džamije u očuvanju islamskog duha i tradicije Bošnjaka Nikšića".

U ovim radovima vidno je revnosno i odvažno nastojanje spomenute uleme da prenese *emanet* (povjerenje) vjere i njene vrijednosti na nova pokoljenja kroz predan vjerski, prosvjetni i odgojni rad u medresama, džamijama, mektebima i sl.

Trećim poglavljem *Muderisi i šejhovi na Balkanu između dva svjetska rata* obuhvaćena su tri rada, prilično koherentna po tematskoj fokusiranosti i srodnosti:

- Sumeja Ljevaković-Subašić, "Muderisi Gazi Ferhad-begove medrese u Tešnju između dva svjetska rata";
- Vedad Hurić, "Predavači arapskog jezika u šerijatskoj gimnaziji u Sarajevu (1918-1945) i njihov doprinos arabistici";

- Azra Medara, "Melamijski šejhovi Makedonije, Kosova i Bosne i Hercegovine između dva svjetska rata";

Među navedenim radovima vrijedi skrenuti pažnju na rad Azre Medare u kome govori o melamijskim šejhovima koji su djelovali na području *Makedonije, Kosova i Bosne i Hercegovine između dva svjetska rata* i koji su *u duhu sufijске etike* doprinijeli razvoju književnosti muslimana na Balkanu, o čemu se u našoj kulturnoj i naučnoj javnosti malo zna.

U četvrtom poglavlju *Istaknuti svršenic i drugih vjerskih škola* svrstana su dva rada koja odslikavaju društveno-politički i kulturno-prosvjetni aktivizam svršenika medrese i drugih vjerskih škola Bošnjaka:

- Edin Veladžić, "Prilog za proučavanje društveno-političkog i kulturno-prosvjetnog aktivizma svršenika vjerskih škola Bošnjaka na osnovu tekstova lista Gajret (1921-1929)";
- Azem Feriz, "Posljednje generacije polaznika Koski Mehmed-pašine medrese – primjer učenika iz Podveležja".

U spomenutim radovima predloženi su inspirativni uvidi u to kako su svršenic ovih škola ličnim primjerom i nesebičnim zalaganjem dokazali da svaki pojedinac može značajno doprinijeti ekonomskom, kulturnom i prosvjetnom uzdizanju naroda u svojoj sredini.

Pojava ovakvih publikacija važna je iz više razloga. Posebnost ovog zbornika je u činjenici što donosi pregled i analizu aktivnosti uleme na Balkanu u jednom historijsko iznimno trusnom i neizvjesnom vremenu. Prvi svjetski rat bio je najstrašniji rat u dotadašnjoj povijesti, sa približno deset miliona ljudskih žrtava. Kako bi se ubuduće izbjegli ovakvi i slični sukobi, između vodećih svjetskih sila i Njemačke postignut je sporazum u Versaillesu (28. 06. 2019.) o novom svjetskom poretku poznatom kao *Versajski poredak*, koji se vrlo brzo našao na meti kritike Njemačke i sovjetske Rusije, koje su težile njegovoj reviziji i promjeni novouspostavljenih granica. Ove tendencije Njemačke i sovjetske Rusije u historiji su poznate kao *revizionizam*. Zanimljivo je da se u takvoj depresivnoj ambijentalnosti u Evropi javljaju mnogobrojni kulturni i umjetnički pokreti *s okusom gorčine umjetničkog kazivanja*.

Takve prilike između dva svjetska rata nisu mogle mimoći ni Balkan, koji se neizbježno našao u rascjepu između *Versajskog poretka* i *revizionizma*. Uz to, na Balkanu je rođena i nova država pod nazivom Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca

(1918). Bosna i Hercegovina, opustošena u Prvom svjetskom ratu, involvirana je u sastav nove Kraljevine, zajedno s Makedonijom, Crnom Gorom i Kosovom. Uz teško podnošljive društveno-političke i ekonomske prilike za muslimane Balkana najveću psihološku deprimiranost proizvelo je ukidanje hilafeta 1924. godine, *koji je na stvarnoj i simboličkoj ravni za ovdašnje učene ljude bio reprezent jedinstva ummeta*. U ovakvim okolnostima nova ulema sa balkanskih prostora, umjesto prema Istanbulu, sve više se okretala ka Al-Azharu u Egiptu, ili nekim drugim muslimanskim centrima. U Sarajevu je još u vrijeme austrougarske uprave (1887) osnovana “Šerijatsko-sudačka škola“, *visoka islamska obrazovna ustanova*, koja je 1937. godine prerasla u “Višu islamsku šerijatsko-teološku školu“ *u rangju fakulteta*, u narodu poznata kao VIŠT, a njeni svršenići kao “vištovci“. Svršenići ove škole, obrazovani na matrici zapadnih metodologija, aktuelnim pitanjima prilaze s daleko više kritičke akribije *praveći komparaciju između naučnih rezultata do kojih su došli učenjaci Istoka i učenjaci Zapada*. Pored teoloških pitanja, kojima se uglavnom bavila ulema školovana na Istoku, svršenići domaćih visokoškolskih ustanova (“Šerijatsko-sudačke škole“ i “Velike medrese kralja Aleksandra I“, osnovane 1924. u Skoplju) svoju pažnju sve više usmjeravaju ka pitanjima *iz domena obrazovanja, politike, historije i prava*.

Ovaj *Zbornik* predstavlja dragocjeno štivo za razumijevanje bosanskohercegovačke kulturno-vjerske stvarnosti u prvoj polovini 20. stoljeća i kao takav predstavlja vrijedan prilog nacionalnoj historiografskoj literaturi. U širem regionalnom kontekstu publikacija donosi obilje zanimljivih sadržaja iz kulturne prošlosti muslimana južnoslavenskih prostora i Balkana, kako je u naslovu Konferencije i naznačeno. Kao takva, višestruko je interesantna za širu kulturnu, stručnu i naučnu javnost. Ipak, kao i svaka knjiga, tako i ova nije mogla proći bez svojih nedostataka. Vrijedno bi bilo da su na kraju radova priloženi naslov, apstarkt i ključne riječi prevedeni na engleski ili neki drugi strani/svjetski jezik. Također, ni jedan od radova ne sadrži na kraju popis korištenih izvora i literature u kompatibilnosti s navedenim podnožnim napomenama/fusnotama, što znatno umanjuje ekspoziciju njihove znanstvene aparature. Iako su u impresumu navedena imena recenzenata, bilo bi korisnije da su recenzije u *Zborniku* objavovane u integralnoj formi.

Na kraju, možemo zaključiti da zbornik *Ulema na Balkanu između dva svjetska rata* predstavlja iznimno važan doprinos regionalnoj historiografiji i kulturnoj historiji, donoseći širok spektar tema i važnih podataka. Vjerujemo da će sadašnjim i budućim istraživačima biti nezaobilazan sadržaj u tretiranju navedenog perio-

da balkanske prošlosti, a posebno kulturno-vjerskih prilika muslimana na južnoslavenskim prostorima. Upućujemo čestitke autorima radova, urednicima, recenzentima, lektoru, dizajnerima, izdavačima kao i svima koji su uzeli učešća u sadržajnom i vizuelnom oblikovanju ove publikacije. Riječ je o obimnom sadržaju, na 364 stranice štampanog teksta, s dobrim tematskim poretkom, unutar kojega su tretirana brojna pitanja kulturnog, vjerskog i političkog karaktera. Zbog toga ovaj *Zbornik* toplo preporučujemo pažnji čitalaca.

Adresa autora
Author's address

Šefko Sulejmanović
Institut za društvena i religijska istraživanja u Tuzli
shevkos@yahoo.com